

Slovenski arhivi razotkrivaju djelovanje slovenske Udbe protiv 'Bleiburga'

Igor Omerza, slovenski publicist s iskustvom aktivnog bavljenja politikom, ovom knjigom na svjetlo dana iznosi važne podatke o djelovanju slovenske Udbe protiv hrvatske političke emigracije, točnije Počasnoga bleiburškog voda (PBV) i njegovih članova. Knjiga, čija je objava važna za širu hrvatsku javnost, vrlo je značajna i za stručnu javnost, prije svega povjesničare, koji će ju koristiti kao objavljeni izvor, zbog mnoštva citiranih dokumenata u njihovoj integralnoj verziji. Omerza nije profesionalni povjesničar, i njegova namjera niti nije bila postaviti se u tu ulogu, nego na jedan pripovjedni način objaviti dokumente koje su stvorile jugoslavenske sigurnosno-obavještajne službe, odnosno Udba ili Služba države sigurnosti, zatim vojna kontraobavještajna služba (KOS) i obavještajna služba jugoslavenske diplomacije, službenog naziva Služba za istraživanje i dokumentaciju (SID) ili Sedmi odjel jugoslavenskog Ministarstva vanjskih poslova.

Omerza se odlično metodološki odlučio usredotočiti samo na nekoliko ključnih i indikativnih događaja vezanih za bleiburšku komemoraciju i PBV unutar dugog vremenskog razdoblja od dva i pol desetljeća, koliko je trajala Udbina akcija usmjerena prema PBV-u, o čemu se dokumentacija nalazi u Udbinom fondu slovenskog arhiva, koju je koristio za pisanje ove knjige. Omerza je dobro zaključio da bi, osim zbog opsega knjige, pristup detaljnije obrade cijelog razdoblja, knjiga bila nečitljiva, s puno ponavljajućih detalja, s obzirom na to da su se bleiburške komemoracije odvijale svake godine, s približno sličnim hodogramom i istim sudionicima. Vrlo praktično se usredotočio samo na bitne događaje, među kojima su bile „okrugle“ obljetnice bleiburške tragedije, akcija Bugojanske skupine 1972. godine, prekopavanje bleiburškog groblja i micanje posmrtnih ostataka pripadnika hrvatskih oružanih snaga, postavljanje eksplozivne naprave u gostionicu Hrust, ubojstvo predsjednika PBV-a Nikice Martinovića i postavljanje spomenika na groblju i bleiburškom polju. Povodom svega navedenog Omerza je uspio široko obuhvatiti cijeli spektar metoda i obrazaca Udbinog djelovanja prema PBV-u, ne ostavljajući niti jednu prazninu, od običnog praćenja članova PBV-a, preko uplitanja i djelovanja putem svojih suradnika, pa sve do postavljanja eksplozivnih naprava i izvršenja atentata.

Omerza dokumente donosi u izvornom obliku bez njihove detaljnije analize, no u samo nekoliko rečenica koje umeće među citate čitatelja jasno uvodi u vrijeme i mjesto nastanka dokumenta, okolnosti u kojima je nastao, kao i na njegove autore. Sve drugo, bez potrebe Omerzinog objašnjavanja, čitatelju je jasno iz podataka koji se nalaze u samim dokumen-

tima. Na taj način Omerza je izuzetno objektivan i ne nameće čitatelju svoju interpretaciju, nego to prepušta samom dokumentu i čitatelju, koji na osnovu svoga predznanja i afiniteta može iznesene podatke koristiti za razne zaključke, a po želji, na osnovu toga, krenuti i u daljnje istraživanje u različitim smjerovima. Iako bi na prvi pogled citiranje dokumenata u nizu, s vrlo malo Omerzinih rečeničnih intervencija, odavalo dojam suhoparnosti i monotonije, to nije tako. Omerza dokumente reda na način koji je dinamičan, pomalo u stilu kriminalističkog romana, koji čitatelja prikuje uz knjigu i toliko ga zainteresira da ne želi napraviti pauzu u čitanju, nego stalno želi saznati što piše u sljedećoj rečenici, sljedećem pasusu, na sljedećoj stranici i tako sve do posljednje stranice, pa se knjiga može doslovce pročitati u jednom dahu.

S druge strane, knjiga pruža dragocjen izvor podataka profesionalnom istraživaču, prvenstveno povjesničaru. Olakšava mu posao jer mu štedi vrijeme i novac koji bi se potrošio za odlazak u slovenski arhiv. Ovako, sve se može pronaći listajući Omerzinu knjigu. Upravo zato doslovno citiranje dokumenata u ovom kontekstu je vrlo vrijedno. U slučaju da je dokument prepričan ili samo djelomično citiran, primorao bi znanstvenike da ga ipak osobno pogledaju u slovenskom arhivu kako ga ne bi krivo interpretirali. Ovako, u njegovu integralnom obliku dokument je potpuno upotrebljiv bez potrebe dolaska u arhiv.

Omerza, iako obrađujući dinamično vremensko razdoblje od dva i pol desetljeća, knjigu uspijeva napisati kronološki vrlo jasno. Izazovno je bilo, uvažavajući kronologiju, obraditi slučaj Nikice Martinovića, koji se nije odnosio samo na jedan trenutak u kronologiji, što bi mnogima stvaralo popriličan problem. Omerza je to s lakoćom savladao, bez da se čitatelj kronološki izgubi čitajući knjigu. Svakome tko je ikada pisao knjigu jasno je da je to vrlo teško i izazovno, ali zato uspjeh u tome dodatno pokazuje autorovu umješnost u pisanju. Bez da je čitatelj upoznat s bogatom Omerzinom publicističkom aktivnošću, na osnovu ovog jednog detalja može prepoznati to njegovo iskustvo u pisanju.

Omerzina knjiga odlično dopunjuje do sada objavljenu literaturu o Bleiburgu i na osnovu podataka iz obrađenih dokumenata potvrđuje neka dosadašnja saznanja te iznosi nova. Bez da je Omerza donio svoje zaključke čitatelj vrlo lako na osnovu iznijetih podataka može donijeti niz zaključaka vezanih na djelovanje jugoslavenskih tajnih sigurnosno-obavještajnih službi, koje kolokvijalno nazivamo zajedničkim nazivom Udba. Otkrivanjem identiteta suradnika jasno se može vidjeti tko je sve radio za Udbu i na koji način. Udba je doslovce „probušila“ PBV suradnicima i doušnicima, koji ni međusobno jedni za druge nisu znali, i tu je vrlo zanimljivo pratiti kako teku izvješća jednog suradnika o razgovoru s drugim suradnikom, ne znajući da su obojica na istom zadatku. Omerza je knjigom ispričao priču o PBV-u, ali se Udbin modus operandi, koji je primjenjivala na PBV, može preslikati na sve druge hrvatske emigrantske organizacije diljem svijeta. Gledajući iz tog kuta, Omerzina knjiga ne upotpunjava samo sliku Udbinog djelovanja prema PBV-u i bleiburškim komemoracijama, nego i sliku o njenom djelovanju prema sveukupnoj hrvatskoj političkoj emigraciji. Takav zaključak nameće se svakom onome tko ima i malo uvida u djelovanje hrvatske političke emigracije. Metode i obrasci djelovanja bili su isti, što vrlo jasno Omerza prikazuje na osnovu dokumenata objavljenih u ovoj knjizi.

Zanimljivo je prikazao Udbine operacije unosa razdora među emigrante, poput akcije Vrtlar, koja je na kraju doživjela neuspjeh. Ona nam može poslužiti kao obrazac na osnovu kojeg možemo pretpostaviti ili zaključiti o Udbinim aktivnostima unosa razdora u drugim emigrantskim organizacijama, o čemu do sada nemamo pronađenu dokumentaciju. Očito je u njima imala više uspjeha, što se može vidjeti po kroničnoj neslozi hrvatske emigracije tijekom cijelog razdoblja njihova 45 godišnjeg djelovanja. Jasno se vidi da su Udbini

konfidenti bili u najneposrednijoj blizini svojih objekata obrade, i to na način da su ih mogli pratiti 24 sata na dan, sedam dana u tjednu, svih dana u godini, i tako godinama, pa ponekad i desetljećima. Omerza daje primjere i ulaska Udbe u austrijske vojno-obavještajne krugove, što jasno pokazuje da je Udba i na tim razinama uspješno djelovala, i što nas navodi na razmišljanja koliko je na sličan način uspjela prodrijeti, ne samo u Austriju, nego i u sigurnosne sustave drugih zemalja diljem svijeta u kojima su se nalazili hrvatski emigranti, potencijalno opasni za sigurnost i opstanak komunističke Jugoslavije. Da ne bi ostalo samo na pretpostavkama, Omerzina knjiga zasigurno će potaknuti i druge istraživače, ali im i pomoći da lakše uoče takva djelovanja i približiti ih konkretnim osobama na osnovu metoda i obrazaca djelovanja koje su opisane u njegovoj knjizi.

Omerza je konkretno na slučaju postavljanje eksplozivne naprave u gostionicu Hrust 1966. jasno i nedvosmisleno pokazao Udbinu izravnu umiješanost. Dokumenti koje Omerza iznosi u svojoj knjizi pokazuju na koje je sve detalje Udba pazila prilikom planiranja operacije, kako bi zamela tragove i ništa ne prepustila slučaju. Isto tako iznosi i bizarnosti, poput prikupljanja raznih nebitnih planova koje joj je donosio konfident iz redova austrijskog sigurnosno-obavještajnog sustava.

Omerza je očito vrlo vješto odabrao događaje u dugom dvo i pol desetljetnom razdoblju praćenja PBV-a putem kojih je mogao reducirati broj mnoštva dokumenata pronađenih u arhivu, i na osnovu njih ne samo opisati te događaje, nego obuhvatiti cijelu lepezu metoda i obrazaca koje je Udba koristila u obračunu s hrvatskom političkom emigracijom. Iznesen je i niz podataka koji vrlo detaljno opisuju i horizontalnu suradnja među jugoslavenskim republičkim i saveznim represivnim aparatom, ali i sa saveznom diplomatskom mrežom te vojnim strukturama, iz čega je vidljivo da niti jedno ubojstvo, ili veća akcija, nije moglo biti izvršeno bez koordinacije i blagoslova vrha Udbe, ali i političkoga vrha komunističke Jugoslavije.

Osim djelovanja same Udbe knjiga nam pokazuje i kako je, i na koji način, tekla suradnja između Austrije i Jugoslavije u suzbijanju komemoracije, te koji su se argumenti pri tome koristili, što je aktualno i danas, pa se i na osnovu toga može puno stvari zaključiti. Obilježja na komemoraciji, a i sam spomenik uvijek su bili kamen spoticanja zbog kojih su jugoslavenske vlasti intervenirale kod austrijskih. Također su zanimljivi i podaci o načinima razmišljanja pojedinih austrijskih policajaca koji nisu bili skloni hrvatskim emigrantima, gledajući u njima remetilački faktor koji im samo zadaje glavobolju i ne da im mira pa bi ih najradije sve otjerali natrag u Jugoslaviju. Zanimljiv je i podatak o ideološkim razilaženjima među samim Austrijancima pa tako načelnik općine Bleiburg nimalo ne žali što je eksplodirala bomba baš kod vlasnika gostionice Hrust, i to zato što je Hrust bio blizak austrijskoj konzervativnoj narodnoj stranci ÖVP.

Knjiga odaje počast i članovima PBV-a, dakako ne onima koji su bili suradnici Udbe, pokazujući kojim opasnostima su bili izloženi i kako su po cijenu vlastitoga života održavali sjećanje na desetke tisuća žrtava koje su svojim životima bez ikakvog suda i presude platili cijenu uspostave novog revolucionarnoga komunističkog režima u svojoj domovini. Glavni Omerzin zaključak je da je sjećanje na Bleiburg bilo prijetnja Jugoslaviji, a putem PBV-a su hrvatski iseljenici uništavali zavjeru šutnje i posljedično tome otkrivali krvavi temelj na kojem je počivala njena komunistička vlat, prvenstveno u Sloveniji i Hrvatskoj. To je predstavljalo nepodnošljivi pritisak na jugoslavenski režim. Za ništa drugo, osim toga, PBV nije predstavljao prijetnju. To je bio razlog zašto je životom platio i Nikica Martinović, predsjednik PBV-a. Za tragičnu sudbinu Nikice Martinovića, koji je od svih pripadnika PBV-a u knjizi dobio najviše prostora, Omerza je okrivio „smrtonosni kok-

tel“ Martinovićeva poznanstva s istaknutim članom Hrvatskog revolucionarnog bratstva Gezom Paštijem koji da ga je osposobio za prihvati i prebacivanje hrvatskih emigranata u Jugoslaviju, te približavanje 30. obljetnice komunističkog zločina na Bleiburgu u svibnju 1975. godine.

Zanimljiv je podatak da su austrijske vlasti nakon Martinovićeva ubojstva pripadnicima PBV-a nudili i osobno naoružanje kako bi se zaštitili od slične sudbine ubijenog predsjednika. Te godine na komemoraciji prisustvo emigranata van Austrije maksimalno je spriječeno, između ostalog i zbog snažnog pritiska Jugoslavije, koja je, zanimljiv podatak, pak te godine organizirala proslavu 30. obljetnice pobjede u Poljani kod Prevalja, nedaleko od Bleiburga sa slovenske strane granice, što su pak Austrijanci smatrali provokacijom, i to djetinjastom.

Omerza iznosi dokumente koji vjerno i vrlo detaljno prikazuju opseg i izazove koje je nosila organizacija samih komemoracija, od obavješćavanja iseljenika diljem svijeta, njihov dolazak i smještaj, zatim Sveta misa i organizacija povorke pa sve do povratka emigranata svojim domovima. Svaki detalj u toj ogromnoj i zahtjevnoj organizaciji morao je biti pažljivo usklađivan s austrijskim vlastima i policijom, nastojeći izbjeći zabranu. U svemu tome poteškoće su im radili ljudi, koji su se nalazili među njima i bili Udbini konfidenti, ali i jugoslavensko diplomatsko-konzularna predstavništva, ne samo u Austriji, nego i diljem svijeta, a sve kako bi spriječili održavanje i masovnost komemoracija. Također je vrijedan prikaz doušničkih izvještaja o izazovima tijekom gradnji spomenika na groblju i bleiburškom polju. Koliko su spomenici smetali dovoljno govori podatak da je zbog onog izgrađenog 1987. Udba pokrenula i posebna akciju koordiniranu iz Beograda, koja je završila neuspjehom.

Danas takvi podaci mlađim generacijama, rođenim poslije uvođenja demokracije na prostorima Slovenije i Hrvatske, mogu izgledati čudno, ali to je stvarno doista tako bilo. Jedan jedini spomenik pokretao bi cijeli represivni aparat od Beograda do Ljubljane i Zagreba. Ova knjiga mlađim generacijama može poslužiti i za lakše shvaćanje razloga zašto nekima i danas smeta isti taj spomenik, skoro 40 godina nakon njegova postavljanja, kao i sama komemoracija. U svakom slučaju, Omerzina knjiga to lijepo oslikava, i to na osnovi originalnih strogo povjerljivih dokumenata jugoslavenskih tajnih sigurnosno-obavještajnih službi.

Osim povijesnih detalja iz vremenskog razdoblja kojeg knjiga obrađuje, Omerza već na početku uvodi i suvremene probleme koje sa sobom nosi istraživanje komunističkih zločina iz poslijeratnih dana 1945., ali i represije koja je uslijedila i trajala punih 45 godina. Za objavu knjige i dostupnost arhivske građe zahvaljuje slovenskoj politici i vladi Janeza Janše, koja je 2006. donijela novi Zakon o arhivskoj građi koji je to omogućio, čime je implicirao da prije toga to nije bio slučaj. To dalje navodi na zaključak kojeg Omerza nije iznio, ali se sam po sebi nameće, a to je da ni u suvremeno vrijeme nije postignut društveni i politički konsenzus o tome da se u svibnju 1945. dogodio strašni zločin, kao i da je 45 godišnje postojanje komunističke Jugoslavije obilježila represija komunističkog režima, koji ne samo da nije dopustio slobodu govora u vlastitoj zemlji, nego je ušutkivao svoje protivnike i u inozemstvu, i to svim mogućim metodama, pa i svirepim ubojstvima, ne prezajući to raditi ni pred djecom, a nažalost ni nad njima.

Čitajući Udbine dokumente iz Omerzine knjige pojedine formulacije i optužbe na račun bleiburške komemoracije i PBV-a kao da su preživjele propast Jugoslavije, osamostaljivanje Slovenije i Hrvatske, Domovinski rat i sve ono što se događalo narednih 30-ak godina. Da se neke rečenične konstrukcije iz dokumenata danas prezentiraju nekom čitatelju

koji ne zna od kuda su izvađene, vrlo lako bi se moglo pomisliti da su iz nekih recentnih novina objavljenih u drugom ili trećem desetljeću 21. stoljeća, što je vrlo znakovito.

Na kraju vrijedi čestitati Igoru Omerzi na ovoj značajnoj knjizi i objavi do sada neobrađenih dokumenata iz arhive slovenske Udbe. Time je nanovo, nakon više od dvadesetak prethodno objavljenih knjiga, pridonio rasvjetljavanju razmjera represije jugoslavenskog sigurnosno-obavještajnog aparata ne samo nad PBV-om, nego i cijelom hrvatskom političkom emigracijom tijekom 45 godišnje vladavine komunističkog jednopartijskoga sustava.